

ALBIN GŁOWACKI

A HÁBORÚ UTÁNI LENGYELORSZÁG KÉPE
A „NOWE WIDNOKRĘGI”
(ÚJ LÁTÓHATÁR) HÁSÁBJAIN (1931—1944)*

A Népi Lengyelország forradalmi változásait tartalmazó program kidolgozása, később megvalósítása, a lengyel baloldal azon képviselőinek jelentős részvételével ment végbe, akik a második világháború éveiben menekültekként a Szovjetunióban éltek. Egy részük már az 1941—42-es év fordulóján újra visszatért hazájába, ahol részt vett a Lengyel Munkáspárt létrehozásában. Ugyanakkor, akik az első, etnikailag lengyel területek felszabadításáig a Szovjetunióban maradtak, ott alakították meg a Lengyel Hazafiak Szövetségét, a Lengyelország Kommunistáinak Központi Irodáját, és a lengyel hadsereget. Az idő megmutatta, hogy a földrajzi távolság ellenére, a lengyel baloldalt — mind az otthonmaradottakat, mind a Szovjetunióba menekülteket — a politikai gondolat és a programcélok általános egysége kapcsolta össze. Ennek köszönhetően 1944 júliusában lehetővé vált a Honi Nemzeti Tanács és a Lengyel Hazafiak Szövetsége és a Lengyelország Kommunistáinak Központi Irodája képviselőinek történelmi jelentőségű megegyezése Moszkvában. Ennek eredményeként hozták létre a Népi Lengyelország első kormányát és az új hatalom első dekrétumait.

Addig azonban a szovjetunióbeli lengyel baloldal programviták hosszú időszakát élte át. Ezeknek a vitáknak a nyomaira bukkanunk többek között a Szovjetunióban általuk kiadott sajtóorgánumban is. Közöttük különösen figyelemreméltó a „Nowe Widnokręgi” c. lap. Jelentősége az, hogy az emigrációbeli baloldal első és — bizonyos ideig — egyetlen orgánuma volt, és hogy 1942-től Lengyelország újjászületésének ideológiai programját megalapozó központtá vált, amelynek a Szovjetunióban jelentős szerepe volt a nemcsak baloldali lengyelek egyesítésében.

A „Nowe Widnokręgi” Lengyelország jövőjének távlatait a lengyel—szovjet kapcsolatok akkori állapotával és a hitlerista támadókkal vívott harcok alakulásával kapcsolta össze. A „Nowe Widnokręgi” szerkesztősége számára bizonyos cezúrát jelentettek az olyan események, mint pl. a III. Birodalom támadása a Szovjetunió ellen, a lengyel—szovjet egyezmény (1941. július 30.), a Lengyelország és Szovjetunió közötti diplomáciai kapcsolatok feszültségének növekedése, illetve megszakításuk 1943 áprilisában, valamint a Honi Nemzeti Tanács delegációjának Moszkvába érkezése és az első etnikailag lengyel területek felszabadítása.

A folyóirat kezdetei 1940-re nyúlnak vissza. Emlékeztetnénk arra, hogy a II. Köztársaság keleti területeinek a szovjet hadsereg általi elfoglalása (1939 szeptemberi) és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa e területeknek a szovjet államhoz kapcsolásáról hozott döntése után ezeken a területeken tartózkodott többek között a lengyel értelmiség tekintélyes része, köztük politikusok, a kultúra és a tudomány képviselői.

* A tanulmány a Lodzi Egyetemen 1985 februárjában rendezett lengyel—magyar tudományos konferencián elhangzott előadás szövege.

Kommunisták és szocialisták is voltak soraikban. Lengyelország Kommunista Pártjának 1938-as feloszlata következtében a lengyel kommunisták politikai helyzete a Szovjetunióban rendezetlen volt. Ennek következtében nem szervezkedhettek és egységes politikai erőként sem léphettek fel. Jóllehet próbálkoztak helyzetük tisztázásával, de mire ez sikerült, a Szovjetunió nyugati területein kialakult a lengyeliség néhány aktív központja. Lvov volt a legfontosabb közülük, ahol hamarosan központi személyiséggé vált a lengyel körökben jól ismert író és szocialista — Wanda Wasilewska. Kapcsolatai az ukrán és szovjet alkotó körök és hatóságok Lvovban vendégeskedő képviselőivel (Helena Usijevicz, Alexander Kornijicsuk és mások), majd moszkvai tárgyalásai napirendre tűzték egy olyan irodalmi folyóirat kiadásának szükségességét, amely maga köré gyűjtötte volna a haladó értelmiséget és integrálta volna a lengyel baloldalt a Szovjetunióban.¹

Éppen egy ilyen lengyel nyelvű szovjet irodalmi-társadalmi folyóirat megjelenetéséről hoztak döntést 1940-ben² a szovjet központi pártszervek. Erről a szándékról előbb általános, majd pedig konkrét információt adva tudósított a kievi „Literaturna Haseta” 1940 augusztusának, majd novemberének közepén.³

A „Nowe Widnokreği” első száma ugyan augusztusi dátummal (1941) jelent meg, nyomdába 1941. február 11-én adták, az olvasók azonban már ez év márciusában kézbe vehették.⁴

A „Nowe Widnokreği” szerkesztőségét alkották: Wanda Wasilewska — főszerkesztő, Helena Usijevicz (Feliks Kon lánya) — felelős szerkesztő, valamint Tadeusz Boy-Żeleński, Janina Broniewska, Zofia Dzierżyńska és Julian Przyboś. Jerzy Putrament, szintén a „Nowe Widnokreği” munkatársa így írt a szerkesztőség összetételéről: „A nagy Feliks özvegye és az »utolsó proletár« leánya nemcsak a lengyel forradalmi mozgalom hagyományait képviselte, hanem a győzelem bolsvista iskoláját is.” Wasilewska és Broniewska a két világháború közötti időszak lengyel irodalmának forradalmi áramlatát képviselte. Boy-Żeleński és Julian Przyboś az akkor még a kommunizmustól messzejáró, de becsületes, nemzetét szerető, megmentésén fáradozó haladó értelmiség képviselői voltak.”⁶

A folyóiratot a Szovjetunióban élő lengyeleknek szánták. A lengyel kultúrát — megőrzését és fejlődését — akarták általa szolgálni, a szovjet kultúra részeként értelmezett lengyel kultúrát.⁷ Az első szám bevezető cikkében a szerkesztőség kijelentette: „dokumentálni szeretnénk a valóságról kialakított álláspontunkat és feltárni azt, amit gyakran tudatosan és célzatosan eltakartak és a feledés porával borítottak. (...) Szeretnénk multunkat a hazugságoktól megtisztítani (...) Szeretnénk segíteni mindazoknak, akik még nem tartanak lépést velünk, akiknek a hazugság és képmutatás éveit megakadályozzák, hogy a múlt és jelenre világosan tekintsenek.”⁸ Minden jóakarátú embert felhívtak az együttműködésre. Ebben az első, ún. lvovi időszakában a folyóirat hasábjain az irodalmi anyag jelentette a többséget, bár

¹ Wspomnienia Wandy Wasilewskiej (1939—1944). *Archiwum Ruchu Robotniczego*, t. VII, Warszawa 1982. 358—359. 1.; E. SYZDEK: Działalność Wandy Wasilewskiej w latach drugiej wojny światowej, Warszawa, 1981. 88—99. 1.

² P. KAŁENYCZENKO: Polska prohrzesywna emihracija w SRSR w roky druhoji switowoji wijny. Kyiw, 1957. 55. 1.; W sprawie Tadeusza Boya — Żeleńskiego. *Nowe Widnokreği*, 1943, nr 4, 10. 1.

³ E. SYZDEK: i. m. 99—100. 1.

⁴ *Nowe Widnokreği*, 1941, nr 1, 220. 1.; J. PUTRAMENT: Drogi i rezdroża. U.o. 1942, nr 3, 9. 1.

⁵ *Nowe Widnokreği*, 1941, nr 1, 219. 1.; Wspomnienia Wandy Wasilewskiej, 361. 1.

⁶ J. PUTRAMENT: *Nowe Widnokreği*. Nowa Kultura, 1952, nr 4, 3. 1.

⁷ *Nowe Widnokreği*, 1941, nr 1, 5. 1.

⁸ E. SYZDEK: i. m. 100. 1.

közöltek történeti és kritikai tanulmányokat is. A közvetlen múlt Lengyelország elvesztéséhez vezető eseményeiről a szerkesztőség akkor elég óvatosan fogalmazott: „Az elmúlt év elejéig, alapjaiban változtatta meg életünket. Más világban élünk, más úton járunk. (...) Az állam romokban hever, a rettenet vihara egész Európában szét-szórta az embereket.”⁹ Úgy tűnik, az ilyen megfogalmazások többek között abból születtek, hogy a szovjet hatóságok akkor betartották az 1939 augusztusában és szeptemberében a III. Birodalommal kötött szerződéseknél mind betűjét, mind szellemét. Az is figyelemreméltó, hogy a közlemények szerzői — a háborúk közötti Lengyelország meghatározására — „a versailles-i Lengyelország” elnevezést használják.¹⁰ Roman Werfel „Az orosz demokrácia és az 1863-as felkelés” című évfordulós cikkében ezt a Versailles-i Lengyelországot így határozza meg: „a lengyel és az elnyomott népek börtöne, a nemzetközi tőke és imperializmus vendégfogadója, palota a lengyel kizsákmányolóknak.”¹¹ Ugyanakkor a jövőről így írt a szerző: „A lengyel nemzetnek meg kell találni a későbbi fejlődés új útjait. (kiemelés a szerzőtől) A felszabadított területek lengyel lakossága, a lengyel munkások, Szovjet-Ukrajna, Szovjet-Beloruszia, Szovjet-Litvánia parasztsága és dolgozó értelmisége már megtalálta új útját. Azon az úton halad, amelyet Dąbrowski és Sierakowski, Padlewski és Bobrowski járt majdnem hetven évvel ezelőtt: a szovjet forradalmi mozgalommal való együttműködés útján. Azon az úton, amelyet a Bolsevik Párt mutat neki, s a nemzetek sztálini barátságának, a Szovjetunió minden népe testvéri barátságának útján építi a szocializmust.” (szerző aláhúzása)¹²

A „Nowe Widnokreği”-ben tükröződött az a meggyőződés, hogy a volt lengyel keleti végeken végbement forradalmi változások tartósak. Elsősorban oly módon, ahogyan a lengyel baloldali értelmiségnek az új lengyel iskola megszervezésében, az „új szovjet szocialista lengyel kultúra” megvalósításában kifejtett aktivitásáról tudósított.¹³

A szovjet rendszer — Stefan Jędrychowski szerint — várt és kívánt volt a lengyel népi tömegek számára, s ez végre megvalósult. Azt írta: „a dolgozó emberek a kapitalista-földbirtokos Lengyelországban a Vörös Hadsereget jövődő felszabadítójukként látták. A lengyel földbirtokosok és hivatalnokok által elnyomott ukrán és belorusz parasztok benne keresték a közeli társadalmi és nemzeti felszabadulás garanciáját.”¹⁴ A Szovjetunió Jędrychowski szerint „a mi többnemzetiségű hazánkká” vált, ahol a csatolt területeken új alkotómunkával kell felépíteni a szocialista társadalmat és fejlődésben utolérni az idősebb szövetséges köztársaságokat.¹⁵

Jellemző, hogy a Szovjetunió elleni hitleri támadásig a „Nowe Widnokreği” hasábjain nem találunk híreket sem az akkor már emigrációban működő Sikorski tábornok-féle kormányról, sem pedig e kormánynak a háború utáni Lengyelország újjáépítéséről vallott nézeteiről.

A folyóirat kettős (5—6-os) számában, amit 1941. június 28-án, azaz közvetlenül

⁹ *Nowe Widnokreği*, 1941, nr 1, 3. l.

¹⁰ W. BIEŃKOWSKI: O wypisach z literatury polskiej. Uo. 153. l.; 161. l.; R. WERFEL: Demokracja rosyjska a powstanie 1863 r. Uo. 215. l.; P. HOFFMAN: Obwodowa narada w sprawie podreçzników szkolnych, U.o. 1941, nr 2, 196. l.; J. BRISTIGER: 16 kwietnia 1936 roku. U.o. 1941, nr 4, 6. l.; W. KOLSKI: O wojnach sprawiedliwych i niesprawiedliwych. Uo. 139. l.; J. BRISTIGER: Obchód pięcioletniej rocznicy 16 kwietnia 1936 r. Uo. 1941, nr 5—6, 217. l.

¹¹ R. WERFEL: i. m. 215. l.; W. KOLSKI: i. m. 139. l.

¹² R. WERFEL: i. m. 215. l.

¹³ W. BIŃKOWSKI: i. m. 152. l.; P. HOFFMAN: i. m. 195. l.; A. DAN: Polskie audycje literackie. Uo. 200. l. Kronika. Uo. 1941, nr 3, 192. l.

¹⁴ S. JĘDRYCHOWSKI: Jak poznawaliśmy Armię Czerwona, Uo. 1941, nr 2, 4—5. l.

¹⁵ Uo. 8. l.

a német—szovjet háború kitörése után adtak nyomdába, a Vörös Hadsereg gyors győzelmébe és az egész lengyel nemzet felszabadításába vetett hit tükröződött. „A német megszállás alatt élő lengyelek vágyakozva és reménykedve tekintenek a Szovjetunióra (...), feszülten várják a segítséget a nagy orosz népre és a Szovjetunióra, valamint az ő ott élő lengyel testvéreikre függesztve szemüket.

Rabságuk és a megaláztatás (...) végéhez közeledik (...) A Vörös Hadsereg halálos csapást mér a fasiszta hóhérok véres uralmára. Szétpattannak a láncok, és a lengyel nemzet elfoglalja helyét a világ szabad és független népeinek családjában.”¹⁶

Az 5. és 6. számban közölt szövegek között figyelemreméltó még Julia Bristiger cikke, amelyet a Lvovi események, az ún. „véres csütörtök” (1936. április 16.) ötödik évfordulója alkalmából írt. A szerző megállapítja többek között, hogy „a Lvovi munkások a tőke ellen hosszú vívott harccal és a véres megtorlással méltón rászolgáltak a szovjet állampolgárságra.” Wanda Wasilewska — akit itt J. Bristiger idéz — azt a meggyőződését fejtette ki, hogy a Lvovi proletáriátus „méltón képes bekapcsolódni a szocializmus építésének munkájába, a kommunizmusért vívott harcba”.¹⁷

A folyóirat következő, 7. száma csak 1941 augusztusában, a korábbiakhoz hasonlóan Moszkvában jelent meg.¹⁸ Sok Lengyelországot és a lengyeleket érintő anyagot közölt. Bár csak rövid jelzések formájában, mégis itt olvashatunk először arról, hogy Londonban lengyel kormány működik, hogy megkötötték a Sikorski—Majski féle szerződést (1941. július 30), s hogy a Szovjetunióban megalakulóban van a Lengyel Hadsereg.

Feljegyzéseink szempontjából elsősorban W. Bielecki (Wilhelm Billing) „Gyűlöb-ban a partizán háború lángja” c. cikkének van jelentősége. Ebben jelentkezett ugyanis először a „szabad és független Lengyelország” feltámadásának eszméje.¹⁹ Ez azt jelenti, hogy a lengyel nemzet és a lengyel föld jövőjéről a szerkesztőség álláspontja alapvető változáson ment keresztül. Ez a fordulat minden bizonnyal elsősorban a szovjet külpolitikában beállott változással hozható összefüggésbe. A Szovjetunió ugyanis 1941. július 30-tól elismerte a lengyel kormányt, s ezzel együtt a lengyel állam létét is. Az ország jövőjéről kialakított képet ennek megfelelően módosította a folyóirat köré csoportosult lengyel baloldali csoport is. Mégis határozottan korai lett volna akkor ezt részletesebben is kifejteni.

Az új (8.) számot, amely Moszkva októberi evakuálása előtt utolsóként jelent meg, majdnem egészében a háborús eseményeknek szentelték. Itt is erőteljes a III. Birodalom gyors legyőzésébe és Lengyelország azonnali felszabadításába vetett hit.²⁰ Leon Pasternak (1941 szeptemberéből származó) e számban közölt versében, amelyben a háború utáni Lengyelországról írt, többek között ezt olvashatjuk: „— Kell, hogy a kéz, mely érted nyúl, tiszta legyen és igazságos. Hiszem, — szabad leszel!”²¹ Egy másik versében, szabadon fordítva, így vall a katona: „Milyen leszel Lengyelország — anyácskám, anyácskám?, ezen töprengett a harcos a táborban. És annyira elfáradtak egyszerre mindannyian, hogy amikor megszólalt, mintha álmából riadtak

¹⁶ Obywatele, Towarzysze, Bracia! Uo. 1941, nr 5—6, 7. l.

¹⁷ J. BRISTIGER: Obchód, 215. l.

¹⁸ S. JĘDRYCHOWSKI: „Nowe Widnokregi”, I. Ze wspomnień, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 1980, R. XIX, nr 1, 85. l.

¹⁹ Nowe Widnokregi, 1941, nr 7, 71. l.; Przemówienia radiowe. Uo. 79. l.; R. KOBRYŃSKA: O tradycjach walki powstańczej i partyzanckiej narodu polskiego. Uo. 81. l.

²⁰ E. SZEMPLIŃSKA: List do Warszawy. Uo. 1941, nr 8, 17. l.; A. WAŻYK: Do braci w nieweli. Uo. 18. l.; O. PORAJEWICZ; Cała Polska Grunwaldem stań się. Uo. 28. l.

²¹ L. PASTERNAK: Do wizji. Uo. 1941, nr 8, 35. l.

volna. Ő volt egyedül, aki messze, a spanyol seregekben harcolt. Azt mondta: Ha odajutunk, a miénk lesz Lengyelország.”²²

Fontos eseményként kell értékelnünk Jan Szczyrek — a londoni táborral kapcsolatban álló szocialista „A szovjet—lengyel megegyezés jelentősége” c. cikkét. A szerző többek között megállapította: „Lengyelország már nem nemesi és „úri” többé, (...) Lengyelországban a parasztok és munkások politikailag felvilágosult hatalmas tömegei élnek és harcolnak, akik szabad, társadalmilag és politikailag igazságos Lengyelországra vágnak. Egy percig sem kételkedem abban, hogy éppen ezek a társadalmi osztályok veszik át a jövő Lengyelországában a vezető szerepet a fasizmus legyőzése utáni időben.”²³ A „Nowe Widnokreği” szerkesztőségének biztosan megfelelt a népi Lengyelország ilyen képe, hiszen Szczyrek cikkét (kis igazításokkal) megegyeszer kinyomtatták az 1942-es első számban²⁴.

A német csapatok sikerei és Moszkva evakuálása (1941. október 17—18) miatt a folyóirat kiadása 1941 októberében megszakadt. Akkori szerkesztősége széthullott, tagjai vagy a frontra kerültek, vagy a Volgán túli területekre. 1942 elején azonban újra aktuálissá vált egy lengyel kommunista folyóirat kiadása.²⁵ Megjelentetését minden bizonnyal sürgetővé tette az is, hogy ellensúlyozni kellett a „Lengyelország” című, a moszkvai lengyel nagykövetség 1941. december 4-től megjelenő kiadványát.

Alfred Lampe (lengyel kommunista) hivatalos kapcsolatban volt ekkoriban Kujbisevben a Szovjet Információs Irodával. A szovjet hatóságokhoz intézett iratában olyan kéthetente megjelenő politikai-irodalmi lap részletes alapelveit fogalmazta meg, amivé az új jelleggel felújított, az eddigtől eltérő köntösben megjelenő „Nowe Widnokreği” vált volna. Szerinte ez a Szovjetunióban és részben a nyugaton élő lengyelek folyóirata lett volna, amelynek alapvető feladatát abban látta, hogy kiálljon egy olyan Lengyelország mellett, amelynek felszabadítását és függetlenségét az adott helyzetben csakis a Szovjetunió garantálhatja. Lampe azt is tervezte, hogy a „Nowe Widnokreği” helyet ad hasábjain a „lengyel társadalmi baloldal különböző ügyekben és sérelmekben kialakított álláspontja megfogalmazásának” — természetesen a változó helyzet nyújtotta lehetőségeknek megfelelően.²⁶

A felújított folyóirat első száma Kujbisevben jelent meg 1942. május 5-i dátummal. Szerkesztőséget akkor a következők alkották: Wanda Wasilewska felelős szerkesztő, Helena Usijewicz felelős titkár, valamint Alfred Lampe, Stefan Jędrychowski, Jerzy Putrament, Roman Werfel és Janina Broniewska. Mivel Wasilewska megbízást kapott, hogy végezzen politikai munkát a fronton, a szerkesztőbizottság tényleges vezetője Lampe lett. Az elképzelésnek megfelelően a folyóirat a haladó politikai gondolat szócsövévé vált, jelentős véleményformáló tényezővé, olyan központtá, amelyben létrejöttek a lengyel újjászületés elméleti alapjai, és amely hozzájárult a Szovjetunióban szétszóródott lengyel baloldal egyesítéséhez is.

Az előző időszaktól eltérően, amikor a folyóirat elsősorban irodalmi jellegű volt, 1942-től főleg a politikai publicisztikát részesítették előnyben. Annak ellenére, hogy 1942-ben a német hadsereg tovább tört kelet felé, a „Nowe Widnokreği” publicistái meggyőződéssel írták, hogy a végső győzelem a Vörös Hadseregé lesz. Arra hívtak fel, hogy az 1942-es döntő küzdelemben az egész lengyel nép tegyen erőfeszítéseket. „A felszabadító harc nemzeti frontja a történelem parancsa. Ez a front akkor lesz

²² L. PASTERNAK: Na biwaku. Uo. 37. 1.

²³ *Nowe Widnokreği*, 1941, nr 8, 66. 1.

²⁴ Uo., 1942, nr 1, 14—15. 1.

²⁵ Wspomnienia Wandy Wasilewskiej, 379. 1.

²⁶ *Nowe Widnokreği*. Charakter i kierunek pisma. Centralne Archiwum Komitetu Centralnego PZPR. Alfred Lampe, 250/4, k. 4—4/a.

igazán hatékony, ha a harcokban kivétel nélkül minden, Lengyelország felszabadításáért, szabadságáért és függetlenségéért őszintén és becsületesen harcoló irányzat és csoportosulás összefog, ha a nemzet sorsáról való döntésnél mindegyik hallatja hangját.” — írta A. Lampe 1942 májusában.²⁷ Ő és más szerzők következetesen arra buzdították a lengyel nemzetet, hogy „vállt vállalhoz vetve harcoljanak szövetségesükkel — a Szovjetunióval”.²⁸ Ugyanakkor az újságban megjelentek az első általános megjegyzések a háború utáni Lengyelország területére és rendszerére vonatkozóan, nemegyszer a háború előtti rendszer kritikáján alapulva.

Már az első számban közölték Wasilewska beszédét, amit 1942 áprilisában a II. Össz-Szláv Tanácsban mondott, felhívta honfitársait a harcra: „A szabad független Lengyelországaért! A szabad emberek új igazságos Lengyelországaért, ahol nem lesz ember ember általi kizsákmányolása, ahol nem lesz jogtalanság és önkény, ahol Lengyelországaért testvéri egységbe fornak össze a munkások, parasztok és a dolgozó értelmiség, ahol a legfőbb jog a népakarat lesz!”²⁹

Roman Werfel a lengyel—szovjet fegyverbarátságról írva aláhúzta, hogy a lengyel katonai hősiessége és áldozatkészsége csak akkor hozza meg a nemzetnek a felszabadulást és a dicső helyet a szabad nemzetek között, „ha a fasiszta szimpátiák és a hazai fasiszmus szörnye nem fogja többé az új lengyel hadsereget átítatni. (Anders hadseregéről van szó — A. G.) Ha végleg eltüntetjük Lengyelország nagyságának hamis és veszedelmes ábrándját, a kijeji-minszki menetelések és a pilsudszkizmus hagyományait. Ha az antiszemizmus reakciós örökségét is megszüntetjük.”³⁰

Ezt a gondolatot megtaláljuk Wiktor Grosz 1942. december 20-i vitacikkében is, amelyben megállapítja, hogy „a lengyel nemzet (...) többé nem engedi meg, hogy a régi, veszedelmes hitlerista jelszavak (...) a győzedelmes háború után Lengyelországban otthonra, menedékre találjanak.

Ha a hitlerizmus elpusztul, elpusztul a fajgyűlölet és a hódítás átkozott hitlerista »ideológiája« is.

Európa szabad népei, köztük a lengyel nemzet, nem engedik meg egyetlen nemzeti kisebbség elnyomását sem.”³¹

Az eljövendő Lengyelországról 1942-ben a Szovjetunióban a lengyel baloldali körében folytatott általános elmélkedések bizonyos összefoglalásaként értékelhető Andrzej Jarecki (Alfred Lampe) „Az igazi nagyság — vagy képzelt nagyhatalmiság” c. cikke.³² A jövődől lengyel—szovjet határ ügyében a nyugati lengyel emigráció álláspontjával vitakozva arra hívott fel, hogy „a lengyel politikai gondolkodás vonjon le minden következtetést a régi és a közelebbi múltból” és álljon „a XX. század valóságának talaján”. Megállapította, hogy „az 1772-es határookra hivatkozni nevetséges”, majd aláhúzta, hogy „ha győzünk a háborúban (...) — újjászületett nemzetünk nagyságát az utolsó negyedszázad minden tudását és tapasztalatát figyelembe véve fogjuk építeni. Nem ismétljük meg a régi hibákat. Saját erőnkől fogjuk építeni alapjairól az igazán erős Lengyelországot, nem a valójában erőtlenséget takaró frázisokkal, erős gazdaságunkkal és társadalmi rendünkkel, kultúránkkal, szabadságunkkal, belső tartalmunkkal és más európai államokkal való jó kapcsolatainkkal.” Lengyelország

²⁷ Warunek zwycięstwa. *Nowe Widnokreği*, 1942, nr 1, 1. 1.

²⁸ Uo. 2. 1.; A. Lampe: *Mosty i fronty*. Uo. 1942, nr 3, 2., 3. 1.; *Ciemiezy i ujarzmieni*. Uo. 1942, nr 8, 2. 1.; S. WIERBŁOWSKI: *Grunwald 15 lipca 1410 r.* Uo. 1942, nr 6, 2. 1.

²⁹ Uo. 1942, nr 1, 11. 1.

³⁰ R. WERFEL: *Braterstwo broni. Reminiscencje historyczne*. Uo. 1942, nr 5, 5. 1.

³¹ W. GROSZ: *Czyszcic idej*. Uo. 1942, nr 16, 5. 1.; *Nowe stadjum wojny*. Uo. 1942, nr 14, 2. 1.

³² Uo. 1942, nr 16, 2—3. 1.

keleti határaitra vonatkozóan megállapította, hogy ezt az ügyet közös jóakarattal el lehet úgy intézni, hogy ne váljon konfliktusok forrásává.³³

Ezek a megállapítások különös kicsengést kapnak ha összehasonlítjuk Sikorski tábornok kormányának korabeli álláspontjával, amely határozottan ragaszkodott az 1939. szeptember 17-e előtti keleti határhoz.

1943 elején még gyakrabban emlegették ezt a témát mind az emigráns lengyel sajtó és szovjet újságok hasábjain, mind pedig a két érdekelt fél és a szövetségesek diplomatáinak megbeszélésein. A Nowe Widnokreği publicistáinak álláspontja konzekvens. Többek között ennek ad kifejezést Lampe 1943. március 5-i „A szabadság oszthatatlan” című cikkében, ahol ezt írta: „Álláspontunk nem ismeretlen Lengyelország eddigi történetében. Ez a lengyel demokraták tárgyilagos álláspontja (...) — a szabadság, a függetlenség és a szomszédos testvéri nemzetek nemzeti egyesítésének álláspontját valljuk. Ez elsősorban az ukrán, a belorusz és a litván nemzetet érinti”.³⁴

Hasonló hangnemben íródott a bevezető cikk „A lengyel államérdek” címmel, bírálva az emigráns kormány szovjetellenes politikáját.³⁵

A sztálingrádi győzelem és a Vörös Hadsereg stratégiai kezdeményezései a keleti fronton a nyugati lengyel emigráció politikai vezetőiben felkeltették és erősítették az ún. szovjet veszéllyel szembeni félelmet. Ezekkel a nézetekkel számolt le Andrzej Jarecki (A. Lampe) a „Félelem a győzelemtől” című cikkében.³⁶ Bizonyára ugyanaz az oka annak is, hogy különböző alkalmakból 1943-ban a Nowe Widnokreği lapjain először jelentek meg észrevételek arról, milyen szerepe van a Szovjetunióknak a lengyel nemzet sorsáról hozott döntésekben.

A szovjet—lengyel kapcsolatok növekvő feszültsége, amelynek fontos okai a Lengyelország keleti határáról alkotott vélemények különbsége és az ún. katyni-ügy voltak, 1943. április 25-én szakításhoz vezettek. A konfliktus növekedése már korábban is nagyobb aktivitásra mozgósította a szovjetunióbeli lengyel baloldalt, amely mindeddig a lengyel—szovjet kapcsolatok második vonalába szorult. Ennek az aktivizálódásnak volt eredménye a „Szabad Lengyelország” c. hetilap — a Lengyel Hazafias Szövetségek Orgánuma — 1943. március 1-i megjelenése. Ettől kezdve ez a hetilap vált a szovjetunióbeli lengyel baloldal politikai nézeteinek legfőbb propagálójává. Természetesen átvette a „Nowe Widnokreği” — csoport ún. kujbisevi szakaszában kidolgozott eszmei alapokat, és ennek a csoportnak a vezetői személyileg is csatlakoztak az új laphoz. Egyúttal a „Nowe Widnokreği” továbbra is az a fórum maradt, ahol többek között a jövő Lengyelországaról szóló vita folytatódott. Jegyezzük meg, hogy a 9. számban közölték Wasilewska rádió beszédét a Szovjetunióban élő lengyelekhez (1943. április 28.), amelyben megállapította, hogy „Sikorski tábornok emigráns kormánya nem képviseli a lengyel nemzetet”.³⁸ Ugyanebben a számban Stefan Wierblowski követelte a demokratikus lengyel hadsereg létrehozását a Szovjetunió területén, amely „a demokratikus Lengyelorszáért, az igazságos Lengyelorszáért fog harcolni.”³⁹

³³ Uo. 3. 1.

³⁴ Uo. 1943, nr 5, 1—2. 1.

³⁵ Uo. 1943, nr 6, 1—2. 1.

³⁶ Uo. 1943, nr 7.

³⁷ Zródła siły. Uo. 1943, nr 4, 2. 1.; S. WIERBŁOWSKI: Sen o szpadzie. Uo. 1943, nr 9, 6. 1.; W przededniu szturmu. Uo. 1943, nr 10, 1. 1.; Wobec konferencji trzech. Uo. 1943, nr 20, 2. 1.; Miejsce Polski w świecie. Uo. 1943, nr 24, 2. 1.

³⁸ Uo. 1943, nr 9, 7. 1.

³⁹ S. WIERBŁOWSKI: Sen o szpadzie. 6. 1.

A Lengyel Hazafiak Szövetségének (LHSZ) létrejötte után a folyóirat közölte többek között a szervezet szabályzatát,⁴⁰ és eszmei-ideológiai nyilatkozatát.⁴¹ Ezzel a Szovjetunióban élő lengyel baloldal nyilvánosságra hozta azokat a célokat, amelyeket a legközelebbi időszakban kívánt elérni. Ezek a lengyel állam szuverén jogainak és függetlenségének visszaszerzését, a demokratikus parlamentáris rendszer újjáépítését jelentették.

A korabeli programviták egyik résztvevője Hiliary Minc írta, hogy a „demokratikus, parlamentáris Lengyelország” nem szocialista berendezkedésű, hanem megőrzi alapjaiban a kapitalizmus vonásait, osztályokra tagozódik, de már nem fasiszta.⁴²

A Lengyel Hazafiak Szövetsége programja szerint Lengyelországot szövetségi viszony fűzné a Szovjetunióhoz, együttműködve Lengyelországgal, modern és igazságos, független és erős, haladó és belülről újjászületett ország lenne. Ebben az országban az LHSZ a földbirtokrendszer átalakítását és az ingyenes földosztást, a földbirtokosok, kartellbárók, bankuzsorások és tőzsdespekulánsok uralma alóli felszabadulást ígérte. A dolgozók emberhez méltó életkörülményeket és állami gondoskodást nyertek volna. Az új Lengyelország faji és nemzeti gyűlölködés nélküli ország lett volna, a szabad szó és lelkiismeret hazája. Határai közé tartoztak volna a Piastok nyugati és északi földjei is. Előrebocsátották, hogy Szilézia és a Visztula torkolata vissza kell térjenek Lengyelországhoz. Ugyanakkor elismerték, hogy a déli határt tárgyalások útján kell meghúzni. A baloldal keleti határral kapcsolatos konzekvens álláspontját a következőkben határozták meg: „az ukrán, belorusz vagy litván föld egyetlen rögét sem kívánjuk magunknak.”⁴³

Összességében tehát az LHSZ programja, melynek fő szerzője Alfred Lampe volt, a háború utáni Lengyelországnak igen általános képét tartalmazta. Következett ez mind a korabeli nemzetközi helyzetből, mind a lengyel baloldalnak abból a taktikájából, amely a LHSZ platformja körül különböző nézeteket és politikai múlttal rendelkező embereket kívánt tömöríteni. Ezt a programot annak összegzéseként értékelhetjük, amit a „Nowe Widnokreği” 1942 májusi feltámasztása után a Szovjetunióban élő lengyel baloldal a publicisztikában már megfogalmazott.

A fenti program egyes jelszavait a folyóirat különböző cikkei később újra felvetették, 1943-ban mégsem került sor az említett gondolatok pontosabb meghatározására.⁴⁴ A Szovjetunióban a Lengyel Fegyveres Erők Hadtestének politikai aktivistái körében a háború utáni Lengyelországról zajlott eleven viták nem tükröződtek a folyóirat hasábjain. Mégis megjegyzendő, hogy az ezévi utolsó számban a fikciónak nevezett londoni kormány, amely „át kell adja helyét a valóságnak”, határozott kritikát kapott. Itt állapították meg azt is, hogy „a jövő Lengyelországa (...) olyan központot kell, hogy nyerjen, amely saját gondolatait és politikai tettét tükrözi.”⁴⁵ Ma már tudjuk, hogy ezek a megfogalmazások a korabeli, bizalmas moszkvai megbeszéléseket tükrözték az ott létrehozandó lengyel nemzeti bizottságról.

Amikor 1944 januárjában a Vörös Hadsereg átlépte a háború előtti lengyel—szovjet határt, a felszabadított Lengyelországra vonatkozó kérdések egyre sürgetőbbé váltak. Ezekre válaszolt a Nowe Widnokreği is. Így pl. a „Legalitás határai” c. cikkben

⁴⁰ *Nowe Widnokreği*, 1943, nr 10, 13. l.

⁴¹ Uo. 1943, nr 12, 3. l.

⁴² Lásd Z. KUMOS: *Związek Patriotów Polskich. Założenia programowe — ideowe*, Warszawa 1983, 178. l.

⁴³ *Deklaracja ideowa Związku Patriotów Polskich w ZSRR. Nowe Widnokreği*, 1943, nr 12, 3. l.

⁴⁴ A. LAMPE: *Rewanż Rydza Smigłego*. Uo. 1943, nr 15, 2—3. l.; *J. Pański: Wojna i nauka geografii*. Uo. 14—15. l.; *Czytelnicy pisać*. Uo. 16. l.; *Wobec konferencji trzech*, 2. l.

⁴⁵ *Miejsce Polski w świecie*. Uo. 1943, nr 24, 2. l.

⁴⁶ JERZY BOREJSZA: *Granice legalności*, Uo. 1944, nr 1—2, 1—2. l.

ezt olvashatjuk: „A lengyel demokrácia javaslata: nem akarunk ukrán vagy belorusz földet, de sem Sziléziát, sem a babimojski, sem międzyrzecki vajdaságot, sem Warmiát, sem Mazoviát, sem Krajna-t, sem a kasub földet nem adjuk vissza a németeknek.”⁴⁶ Egyúttal tagadták a londoni kormány jogát a lengyel nemzet képviselőjére.

Lengyelország új nyugati és északi határai mellett szóló érveket sorakoztatott fel cikkeikben Lampe, valamint Hilary Minc és Andrzej Witos a folyóirat 1944. március 1-i keltezésű 5. számában. Ezek a szerzők mind történeti, mind pedig az adott helyzettel összefüggő érvekkel agitáltak. Meggyőzően bizonyították, hogy az ország biztonságának szempontjai, valamint az etnikailag lengyel földek egyesítésének és a háborús pusztítások utáni gyors újjáépítésének szükségessége megköveteli, hogy Nyugat-Pomorria, Gdansk, Kelet-Poroszország és Szilézia elszakadjon a német területektől.

Később a „Keleti határok ügyében”⁴⁸ című cikkben, végigkövetve Lengyelország küzdelmét e határokért, így következtettek: „1944-ben (...) lehetőségünk van a független és erős Lengyelország újjáépítésére, az orosz-ukrán, belorusz, cseh és szlovák népekkel való barátság és teljes együttműködés elérésére. Le kell mondani a megsontosodott provincionális hódító tervekről.”⁴⁹

A frontesemények menete eredményezte, hogy 1944 közepén szükségessé váltak a Honi Nemzeti Tanács körül csoportosult demokratikus erők, a Szovjetunióba menekült lengyelek, valamint a szovjet szervek közötti tárgyalások. A HNT megbízottainak csoportja ezzel a céllal érkezett 1944. május 16-án Moszkvába. A „Nowe Winokręgi” egy hónappal később „Az emigráció és az ország”⁵⁰ c. cikkben emlékezett meg erről.

A HNT delegációjának a szovjetunióbeli lengyel baloldal képviselőivel folytatott megbeszélései bebizonyították, hogy politikai platformjuk hasonló. Erről szólva a folyóirat 1944. július 1-i száma rámutatott, hogy a HNT „előkészíti a nemzet bizalmát élvező ideiglenes Nemzeti Tanács — az ország felszabadításának kormánya — életrehívását.”⁵¹ Ugyanakkor aláhúzták, hogy az első lengyel rögzítésével szembeállítva az új hatalom és az új közigazgatás megszervezésének kérdésével szembeállítva majd a nemzet. Megállapították, hogy ez olyan lengyel közigazgatás lesz, amelyet az Ideiglenes Nemzeti Kormány fog felállítani, az a kormány, melyet minden, a Honi Nemzeti Tanács körül csoportosuló demokratikus, őszintén függetlenséget akaró lengyel politikai irányzat az országban, illetve az emigrációban választ majd meg.⁵²

A folyóirat következő számában teljes híryanagot közöl az ideiglenes kormány-szerv — Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottsága — megalakulásáról, valamint első dekrétumairól és a szovjet kormánnyal kötött megállapodásairól.⁵³

Láttuk tehát, hogy az új, szabad és független Lengyelország képe csak 1941 közepétől, a Szovjetunió megtámadása után jelent meg a Szovjetunióban élő baloldali lengyelek sajtójában.

Nézetünk szerint 1942—43-ban az ismertetett folyóirat a lengyel kommunisták sajátos laboratóriuma volt, ahol Lengyelország újjászületésének eszmei-politikai koncepciói formálódtak, ahhoz közeliek, amelyeket otthon a Lengyel Munkáspárt

⁴⁷ Bolesławowski testament. Uo. 1944, nr 5,2. 1.; H. Minc: Na zachód. Uo. 3—6. 1.; A. Witos: O ziemie zachodnie. Uo. 3. 1.

⁴⁸ Uo. 1944, nr 10, 1—3. 1.

⁴⁹ Uo. 3. 1.

⁵⁰ Uo. 1944, nr 11—12, 1—2. 1.

⁵¹ Ofensywa na Białorusi. Uo. 1944, nr 13, 2. 1.

⁵² Uo. 2. 1.

⁵³ Uo. 1944, nr 14—15, 1—6. 1.

dolgozott ki. Ezen a területen a kiemelkedő teoretikus és publicista Alfred Lampe érdemei a legnagyobbak; az ő programgondolatai bekerültek a Lengyel Hazafiak Szövetsége „Eszmei deklarációjá”-ba és a Nemzeti Felszabadítási Lengyel Bizottság „júliusi manifesztumába”, melyek alapján aztán megkezdődött az új Lengyelország építése. Neki köszönhető az új határokkal keretezett lengyel állam építésének eszméje, az igazán demokratikus rendszerű, nemzeti elnyomás és kizsákmányolás nélküli, a Szovjetunióval szövetségben egyesülő állam eszméje.

És befejezésül idézzük Jerzy Putramentet, aki — hangsúlyozva, hogy a folyóirat nehéz, zavaros történelmi helyzetben jelent meg, — megállapította: „Az az új látóhatár, amiről a folyóirat címe beszélt, akkor háborús tüzek füstjétől sötétlett. De a folyóirat legélesebbszemű munkatársa, Alfred Lampe meglátta ezek mögött a füstök mögött a győzedelmes Népi Lengyelország körvonalait.”⁵⁴

⁵⁴ J. PUTRAMENT: Nowe Widnokreji, 9. l.

Albin Glowacki

THE IMAGE OF POSTWAR POLAND IN „NOWE WIDNOKRĘGI” (NEW HORIZONS) 1941—1944

Based on the journal “Nowe Widnokreği”, published in the Soviet Union during the second world war, the author surveys what opinions the Polish immigrants in the Soviet Union had concerning the postwar “new” Poland. The author considers the journal important for several reasons. First, it was the earliest, and for a while the only newspaper the Polish immigrants had in the Soviet Union. Second, since 1942 it had become the centre of Polish revival. Third, the journal played a great role in uniting the Polish people in the Soviet Union despite their different opinions. Moreover, the author investigates the circumstances surrounding the Journal’s establishment and concludes the following: initially, this journal was to serve the Polish culture, which was also interpreted as part of the Soviet culture. Although during the first stage, a period called the “Lvov”, the journal served a literal purpose, by July 1941 the image of a free and independent Poland had already appeared in its articles. The author attributes this to the fact that at that time, the Soviet government acknowledged the existence of a Polish state.

During the second state of development, the author attaches great importance to Alfred Lampe a Polish communist, who although only a member of the editorial committee, had considerable influence in developing a new character for the journal.

From 1942 on, the “Nowe Widnokreği” took on a political nature. Hence, the journal concided its task to unite those Poles who held different views about the Polish revival. In addition, Lampe’s ideas about the program were functionally incorporated in the July manifesto, and the so called “Polish Patriots’ Union”. Finally, states the author, the opinions in the journal concerning the country’s reconstruction were in many ways similar to the views of the Polish Workers’ Party. For example they agreed on questions relating to: the eastern and western borders of the new Polish state, the democratic system, and the alliance with the Soviet Union. Consequently, the journal contributed significantly to the creation of a new Poland.

Albin Glowacki

L’IMAGE DE LA POLOGNE D’APRÈS-GUERRE DANS LES COLONNES DE LA „NOWE WIDNOKRĘGI” (NOUVEL HORIZON), 1941—1944

Dans son étude, l’auteur examine, d’après la *Nowe Widnokreği*, périodique publié en Union Soviétique au cours de la 2de guerre mondiale, les opinions de l’émigration polonaise vivant en U. R. S. S. sur la nouvelle Pologne d’après-guerre. Selon lui, l’importance du périodique est due au fait qu’il était le premier et longtemps le seul organe de l’émigration polonaise en U. R. S. S. et qu’à partir de 1942 il est devenu le centre de l’établissement idéologique de la renaissance polonaise et a joué un rôle important dans l’unification des Polonais émigrés ayant des convictions différentes.

L’auteur passe en revue les circonstances de la fondation du périodique, puis il constate qu’au début, le périodique a été consacré à servir la culture polonaise, celle-ci étant interprétée comme une partie de la culture soviétique. Et, bien que le périodique eût un caractère plutôt littéraire dans sa première époque (époque de Lvov), à partir du juillet 1941 y apparaît l’image d’une Pologne libre et indépendante, socialiste. Ce fait est mis en rapport par l’auteur avec le fait qu’à cette époque-là, le gouvernement soviétique a déjà reconnu le gouvernement polonais émigrant et, par conséquent l’existence de l’Etat polonais.

Quant à la deuxième époque du périodique, l’auteur attribue un rôle déterminant au communiste polonais Alfred Lampe qui, bien qu’il ne fût officiellement que membre du comité de rédaction, avait des idées qui ont influencé d’une manière décisive la formation d’un nouvel aspect du périodique. A partir de 1942, la *Nowe Widnokreği* est devenue un périodique plutôt politique et avait pour devoir principal l’unification des Polonais ayant des convictions différentes sur la renaissance polonaise. D’autre part, les idées-programmes de Lampe se sont intégrés dans la déclaration idéologique de la Fédération des Patriotes Polonais, puis dans le manifeste de juillet. Les positions du périodique, constate finalement l’auteur, avaient plusieurs points communs avec les idées du Parti Ouvrier Polonais concernant la reconstruction (p. e. sur les frontières orientales et occidentales de l’Etat polonais, l’établissement d’une démocratie, l’alliance avec l’Union Soviétique, etc.) et ainsi, elles ont contribué d’une manière essentielle à l’établissement d’une nouvelle Pologne.